

Babits Mihály és Molnár Ferenc kiadatlan írásai az Imre Sándor-hagyatékban

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára őrzi Imre Sándor (1877–1945) pedagógiai szakíró, egyetemi tanár hagyatékát, amelyben az 1918-as magyar polgári demokratikus forradalom és a Magyarországi Tanácsköztársaság közoktatásügyének számos, érdekes dokumentuma is megtalálható.¹ Imre Sándor ezeket is felhasználta a Gratz Gusztáv szerkesztésében megjelent *A bolsevizmus Magyarországon* című kötet által írt, a népoktatást és a szakoktatást bemutató fejezeteinek elkészítéséhez.² A „Tankönyv-kefelevonat 1919” feliratú palliumban – többek között Biró Lajos prózai írásai, Petőfi Sándor, Ady Endre, Várnai Zseni és Peterdi Andor versei mellett – fennmaradt három Babits Mihály-írás (*Péter és Pjotr, Éljen a háború!, Egy költő története*) és egy Molnár Ferenc-szöveg (*A játszóter*) kefelevonata is.³ S noha nem zárható ki, hogy a kefelevonatokon a későbbiekben javításokat hajtottak volna végre, ezen írások jelen állapotukban is befejezett műveknek tekinthetők, amelyeket – mivel, tudomásom szerint, eddig még sehol sem jelentek meg⁴ – az alábbiakban tesztek közzé.

A szövegek témája, stílusa, illusztrációi, továbbá leőhelyük alapján megállapítható, hogy azok az 1918–1919-es magyarországi forradalmak idején készültek, valamilyen, a gyermekeknek szánt kiadványhoz. A pallium feliratából azonban nem derül ki, hogy e négy mű még a népköztársaság idején vagy már a Tanácsköztársaság hónapjaiban íródott-e. Az sem zárható ki, hogy különböző időpontokban írt, különféle kiadványok számára készült szövegeket helyeztek utólag egymás mellé – talán még a diktatúra heteiben, vagy már csak annak bukása után. Elképzelhető, hogy a „tankönyv-kefelevonat”-megjelölést és az 1919-es évszámot egy az anyagot nem igazán ismerő hivatalnok adta e szövegcsoporthoz, talán csak jobb meghatározás híján.

1 Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (= DRERL) C/39. Imre II. Sándor iratai (= IS), kül. 22–26. cs. Az itt található tanácsköztársasági anyagokra Benda Gyula hívta fel a figyelmet, szíveségéért ezúton mondok köszönetet.

2 Imre Sándor: Népoktatás, Szakoktatás. In: *A bolsevizmus Magyarországon*. Szerk. Gratz Gusztáv. Bp. 1921. 621–657., 669–671., 842–843.

3 DRERL IS 24. b. cs. „Tankönyv-kefelevonat 1919”.

4 Vö. ehhez pl. Babits Mihály. Bibliográfia. Összeáll. Stauder Mária, Varga Katalin. Bp. 1998. (A Magyar Irodalmi Múzeum [Petőfi Irodalmi Múzeumi bibliográfiái füzetek]. XX. századi magyar írók bibliográfiái); *Elisabeth Molnár Rajec*: Ferenc Molnár. Bibliography. I–II. Wien–Köln–Graz, 1986.

A polgári forradalom és a Tanácsköztársaság idején ugyanis számos kezdeményezés történt a polgári demokratikus rendszer, majd a diktatúra szellemiségét terjeszteni hivatott ifjúsági irodalom megteremtésére. Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter Babits

Mihálynak írt, 1919. február 2-i levelében a következő elgondolást fejtette ki: „Március hó első napjaiban meg akarok jelenteni egy kb. 5–6 íves könyvet, amelyet az összes IV., V., VI. elemi iskolai tanulók között szét akarok osztatni. Ez a könyv volna az első kísérlet arra, hogy az új világfelfogást bevigye az elemi iskolákba, hogy a gyermekek az iskolában is értesüljenek arról, hogy forradalom volt és van Magyarországon.” A miniszter – saját fogalmazása szerint – „a mai magyar irodalom első emberei”-t, köztük Babitsot kérte fel, hogy vegyenek részt e kötet elkészítésében. A könyv szerkesztője Somogyi Béla volt.⁵ Egy 1919. május 30-i tiszteletdíj-utalványozási lista szerint Molnár Ferenc 1, Babits Mihály 4, Móricz Zsigmond 5, Biró Lajos 4, Varsányi Géza 2, Somogyi Béla pedig 12 „cikket”⁶ készített e kötet számára.⁷ A könyv azonban sem a népköztársaság, sem a diktatúra idején nem jelent meg, noha e május 30-i dokumentum szerint a közoktatásügyi népbiztosság tervbe vette kiadását. (A szakirodalom szerint a szövegek elkallódtak, sorsuk máig ismeretlen.⁸) Elképzelhető, hogy a most közzétett szövegek valamelyike (de lehet, hogy az összes) e kötet számára íródott.

Babitshoz nemcsak a közoktatásügyi miniszter, hanem a korabeli ifjúsági lapok szerkesztői is fordultak hasonló kéréssel. Supka Géza, az *Új Világ* című ifjúsági fo-

-
- 5 Kunfi Zsigmond levele Babits Mihálynak, 1919. febr. 2. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (= OSZK Kt.) Fond 111/811. Közli pl. A vádlott: Babits Mihály. Dokumentumok. 1915–1920. Szerk., vál., szövegmond., utószó, jegyz. Téglás János. Bp. 1996. (Babits Könyvtár 3.) 313., 524–525. (A bevezetésben a korabeli szövegeket a mai helyesírási szabályoknak megfelelően közlöm.) Ld. még Somogyi Béla és Gönczi Jenő levelét Babits Mihálynak, 1919. febr. 3. OSZK Kt. Fond 111/1563/12. Közli pl. A vádlott i. m. 314., 525. – A Babits-hagyatékban végzett kutatásaimat Nemeskéri Erika segítette tanácsaival, szívességéért ezúton mondok köszönetet. – Vö. még: Gönczi Jenő visszaemlékezése. Politikatörténeti Intézet Levéltára 867. f. g-109. 16., 42. A készülő tankönyvről a korabeli lapokban is jelent meg tudósítás: Forradalmi tankönyv az elemi iskolákban. Magyarország 1919. febr. 4. 8.; Uazt ld. még pl. Köztársasági Újság 1919. febr. 4. 5. – A korcsoport kiválasztásáról Somogyi Béla az 1919. febr. 25-i, az elemi iskolai tankönyvek reformja tárgyában tartott közoktatásügyi minisztériumi értekezleten ezt mondta: „A legfontosabb az V. és VI. osztály azért, mert aki az idén kimegy onnan, az örökre kivonatik a népiskola hatása alól anélkül, hogy valamit magával vitt volna.” Az új tankönyv funkciójáról pedig így nyilatkozott: „Most az első forradalmi tény lesz az új olvasókönyv, amelyet a közoktatásügyi miniszter még ebben a tanévben 100 000, vagy ha kell, több példányban is fog az országba szétküldeni, amely kegyetlenül bele fog gázolni a régi ideológiába, le fogja rombolni a régi tekintélyeket, nagyságokat és szentségeket s helyükbe forradalmi ideológiát fog kivinni a nép közé.” (DRERL IS 22. cs. XIX. 837., 867–869.)
- 6 A Révai Nagy Lexikona Cikk szócikke szerint e kifejezést „Néha a fejezet értelmében is használják” – így tehát jelölhette az említett Babits Mihály- és Molnár Ferenc-szövegeket is. Ld. Cikk. In: Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. IV. Bp. 1912. 496.
- 7 Ld. Magyar Országos Levéltár K 305 VKM 160. cs. 98 380. Közli: „Mindenki ujakra készül...” Az 1918/19-es forradalmak irodalma. (Szöveggyűjtemény.) IV. (A Tanácsköztársaság publicisztikája és irodalmi élete.) Szerk., jegyz. József Farkas. Bp. 1967. (Irodalom-szocializmus) 768–769., 1107. Vö. még: *Hajdu Tibor: A Tanácsköztársaság helye a magyar történelemben. Múltunk* 1994. 1–2. sz. 9–14.
- 8 Ld. „Mindenki ujakra készül...” i. m. IV. 1107. 456. sz.; A vádlott i. m. 524. 126. sz.

lyóirat szerkesztője 1919. március 8-i levelében arra kérte a művészt, hogy „kegyeskedjék a májusi szám részére Petőfinek a szupranacionális gondolatvilágát (Apostol, stb.) bemutatni” s ha Babits vállalja a feladatot, április közepére juttassa el hozzá a kéziratot.⁹ Nem zárható ki, hogy a Petőfi életét bemutató *Egy költő történetét* Babits ezen felkérésre írta. – Ifj. Gaál Mózes, a 9-14 éves korcsoport lapjának szerkesztőjeként 1919. április 11-i levelében arról tudósította Babitsot, hogy az „ifjúsági és gyermeklapok ügyét a közoktatási kormány a kezébe vette és az összes néprétegekre kiterjesztve, mint kultúrfeladatot kezeli. A központosítás folyamatban van, a lapok azonban új kezekben új program alapján reformálva folytatják életüket.” Ifj. Gaál Mózes is közreműködésre kérte a művészt „a gyermekkultúra új és nagyszerű föllendítés”-ében: küldjön „bármilyen kéziratot”.¹⁰ Ugyanő, immár a *Közoktatásügyi Népbiztosság Ifjúsági Lapok Ügyosztályának* vezetőjeként hasonló kérést fogalmazott meg 1919. május 24-i, Babitsnak is eljuttatott körlevelében.¹¹ Minden bizonnyal Molnár Ferenc is kapott ilyen felkéréseket; ezeket azonban nem sikerült megtalálnom. Elképzelhető, hogy az itt közreadott szövegek valamelyike (de lehet, hogy az összes) ilyen megkeresések nyomán íródott; keletkezésük körülményeinek tisztázása mindenképpen további kutatásokat igényel.

Sem Babits, sem Molnár Ferenc nem voltak kifejezetten gyermekírók – kérdés tehát, hogy az itt közölt szövegek milyen módon illeszkednek életművükbe. Babits három írása közül a *Péter és Pjotr*, valamint az *Éljen a háború!* pontosan illeszkednek a művésznak a béke gondolatát, a háborúellenességet hirdető nézetrendszerébe.¹² Pacifista elkötelezettsége is ösztönözhetette a szokatlan feladat (ti. az ifjúsági olvasmányok megírása) elvégzésére: már az 1918-as *Az örök béke*-fordításának előszavában leszögezte: „az az érzésem, hogy a mai időkben senkinek sincs joga, semmiféle okból, semmi ürügy alatt, kitérni a legterhesebb feladat elől sem – amelyre csak egyáltalán képes – ha avval a békegondolatnak csak a legcsekélyebb szolgálatot is teheti”.¹³ A különböző nemzetek testvériségének a *Péter és Pjotr*-ban kifejezett gondolata jelenik meg az Európa vezető értelmiségijeit a kontinens egysége érdekében tömöríteni akaró szervezet, az *Európa Lovagjai* nevű „rend” Babits által 1918 őszén fogalmazott tervezetében: „támogatunk mindent, ami a nemzetközi érdeket, az emberiség testvériségének gondolatát erősíti, vagy a nemzetek közötti

9 Supka Géza levele Babits Mihálynak, 1919. márc. 8. OSZK Kt. Fond III/1158.

10 Ifj. Gaál Mózes levele Babits Mihálynak, 1919. ápr. 11. OSZK Kt. Fond III/475/1. Közli: A vádlott i. m. 346., 529.

11 Ifj. Gaál Mózes levele Babits Mihálynak, 1919. máj. 24. OSZK Kt. Fond III/1563/24. Közli: A vádlott i. m. 356–358.

12 Ld. ehhez pl. *Gál István*: Babits a világbékéért. In: *Uő*: Bartóktól Radnótiig. Bp. 1973. (Elvek és utak) 139–173., 323–325.; *Uő*: Babits béke-írásaiból. Irodalomtörténeti Közlemények 1976. 520–533.; *Sipos Lajos*: Babits Mihály 1918–1921. Egy pályaszakaszc vázlat. Kandidátusi értekezés kézírata, 1978. 6–13., 214–216.; *Weiss János*: Babits és „Az örök béke”. Magyar Tudomány 1997. 342–349.

13 *Babits Mihály*: Bevezetés. In: *Kant Immanuel*: Az örök béke. Ford., bev., jegyz. Babits Mihály. Bp. 1918. (Természet és társadalom 1.) 3.

politikai, érzéssbeli vagy gazdasági válaszfalakat lerombolni alkalmas”.¹⁴ Egy valószínűleg még a polgári forradalom idején készített, a tanítók számára tartandó előadásának vázlatában pedig a tanítótság feladatává tette: „Kiirtani a háborús világnézetet”.¹⁵

Az orosz és a magyar nép egymásra találásának a *Péter és Pjotr*ban kifejezett gondolata fogalmazódik meg Babits „Az Antikrisztust kelni láttuk őt” kezdetű vers-tördékében, amely valószínűleg a Tanácsköztársaság kezdeti időszakában íródott: „Két nép vagyunk ma, muszka és magyar, / ki több szégyenben élni nem akar / és inkább szenved, inkább belehal, / de ember lesz és újra fiatal!”¹⁶ – A *Péter és Pjotr*ban a két nép testvériségének eszméjét hivatott érzékletessé tenni a két főszereplő azonos, magyar és orosz nyelven hasonló hangzású keresztnéve (amelyek, ugyancsak e gondolat jegyében „és” kötőszóval az írás címét alkotják), közös szenvedéseik bemutatása és a fantasztikus elem: a holttest szavai, az elbeszélés zárómondataiként.

A fiatalok háborús lelkesedésének és kiábrándulásának az *Éljen a háború!*-ban feldolgozott problematikája is kapcsolható Babits korábbi műveihez. Már a *Nyugat* 1914. évi 16–17. számában közzétett, kétségeit, félelmeit is kifejezésre juttató *Gyermekek és háború* című írása így kezdődik: „Az anyák sírnak, de a gyermekek örülnek... Melyik gyermek ne örülne magában a háborúnak? A gyermekek, a lelkes, vidám, nyílthomlokú gyermekek, a jövő nemzedék gyermekei, akikért szenvedünk most mi, harcolunk, hogy nekik békéjük legyen: nem fogják megérteni szenvedésünket, irigyelni fognak bennünket, mint ahogy mi irigyeltük gyermekkorunkban azokat, akik előttünk ilyen nagy, nagy korszakot szenvedtek keresztül.”¹⁷ *Barátság* című, a *Pesti Napló* 1915. évi 3. számának hasábjain megjelent novellájában pedig szerepel egy Kádár Imre nevű (becenevén: Bibi) fiatalember is, aki a világháborúban katona lesz. Korábbi fellelkesülése, majd félelmei, aggodalmai után, a bevonulásakor így búcsúzik barátaitól: „Nem volt nagyon megijedve. Alapjában pompás kalandnak tűnt fel előtte az egész, mint egy – kissé veszélyes – vadászkirándulás. Még megjelent utolsó nap az asztalnál, egyenruhában, boldogan:

– Muszka füleket hozok nektek, fiúk. Tizenkét muszka fület hozok a társaságnak.” Egyik barátját pedig arra kéri: „– Ha elesem, látogasd meg az anyámat – mondta aztán Bibi, inkább csak az imponáló hangzásért, mert egyáltalán nem tudott komolyan gondolni erre az eshetőségre.” A harctéren az „első marsok nagyon kimerítették, sűrűn erősítette a szívét konyakkal, mámorosan feküdt az árokba. A srapel iszonyú sírása meglepte és elfagyasztotta [sic!], gyorsan, idegesen imádkozott a sívítés közben [...] És megvillant előtte, hogy most talán meghal, talán csak pár perce van és hogy e pár perc alatt még tán gondolhatna valamire, amire gondolni kéne még, amire gondolni érdemes – de nem tudta, mire. »Hős!« ez a szó rémlett egyszer

14 Ld. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár Ms 4699/75. III. Közli pl. *Sipos Lajos*: Babits Mihály és a forradalmak kora. Bp. 1976. (Irodalomtörténeti füzetek 91.) 139–142.

15 Ld. OSZK Kt. Fond III/1562/13. Közli pl. A vádlott i. m. 340–341.

16 Ld. OSZK Kt. Fond III/1562/12. Közli pl. A vádlott i. m. 342–343., 528.

17 Babits Mihály: *Gyermekek és háború*. *Nyugat* 1914. aug. 16–szept. 1. 260. – Kiemelés az eredetiben.

az eszébe és mindenről elfeledkezve felállt, ittasan, támolygón.” A novella folyta-tásából kiderül, hogy a fiatalember elesett a háborúban.¹⁸ Mindezeket figyelembe véve e figura joggal tekinthető az *Éljen a háború!* főszereplőjének, Gyurkának az előképeként. – Ugyanakkor Gyurka alakja, sorsa és családja szenvedéseinek bemutatása által Babits igyekezett a háborút, annak legkülönfélébb szörnyűségeit „közel hozni” a gyermekek gondolat- és érzélemvilágához, igyekezve ráébreszteni az ifjú olvasókat saját felelősségükre – mindezt még hatásosabbá téve az írás címe és tartalma közötti feszültséggel, valamint a fantasztikus elem alkalmazásával a történet végén.

Babits e két művében kulcsszerepet juttatott a fantasztikumnak – amely egyébként az író novellisztikájának nagy részében jelen van.¹⁹ A *Péter és Pjotr*-ban és az *Éljen a háború!*-ban a valóságos viszonyokhoz, valószerű előzményekhez kapcsolódik a novellák végén elhelyezett, ugyanakkor a lélektan eszközeivel hitelesített, a szereplők látomásaként ábrázolt fantasztikus mozzanat.²⁰ Az első esetben Péter kimerültségének, a másodikban Gyurka ájultságának bemutatása hivatott a fantasztikum – a holttest megszólalása, illetve a tündér által megjelenített kép – hitelesítésére. Mindezek alkalmazásának azonban – mint láttuk – kifejezetten pedagógiai- propagandisztikus funkciójuk van: a népek testvérisége, a háborúellenesség, a fiatalok felelőssége gondolatának minél hatásosabb, emlékezetesebb megjelenítése az ifjú olvasók számára. A fantasztikum ilyen jellegű felhasználása pedig e két írást Babits *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom* című, 1933-ban megjelent regényével rokonítja. Így a *Péter és Pjotr*-ra és az *Éljen a háború!*-ra is érvényesek Karinthy Frigyes azon megállapításai, amelyeket az *Elza pilóta...* kapcsán fogalmazott meg, összehasonlítva a fantasztikum funkcióját H. G. Wells utópiájában és Babits regényében: „Wells fantasztikuma öncél: Babitsé eszköz, nagyobb gondolat szolgálatában. Wellsnél zseniális elmejáték, Babitsnál félelmetes jelkép, világító betűk, melyeknek fényében, mint ama »Mene Tekel« alatt, kísérteties körvonalakban villan fel a dolgok lényege, belső tartalma”²¹

A Petőfi életét bemutató *Egy költő története* című írás Babits esszéirőli, irodalomtörténeti munkásságához kapcsolódik. Babits több esszéjében, tanulmányában foglalkozott Petőfi alakjával és költészetével,²² 1918 őszét pedig – Sipos Lajos

18 *Babits Mihály*: Barátság. Pesti Napló 1915. jan. 3. 2–5.

19 *Pók Lajos*: Babits Mihály alkotásai és vallomásai tükrében. Bp. 1970. (Arcok és vallomások) 163–170.

20 Vö. ehhez: *Kardos Pál*: Babits Mihály. Bp. 1972. 129.; *Sipos Lajos*: Karácsonyi Madonna. (Megjegyzések Babits első novelláskönyvéhez.) Irodalomtörténet 1978. 465., 468.; *Rába György*: Babits Mihály. Bp. 1983. (Nagy magyar írók) 273.; *Bodnár György*: A lélektan, a fantasztikum és a regény igazsága. In: *Uő*: Jövő múlt időben. Tanulmányok, esszék, kritikák. Bp. 1998. 30–39.

21 *Karinthy Frigyes*: Babits könyve, Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom. Nyugat 1933. dec. 16. 545. – Kiemelés az eredetiben. – *Herbert George Wells* itt említett utópiája vsz. a Mi lesz holnap. (A jövő regénye.) (Bp. [1933.]).

22 Vö. ehhez: *Szalai Anna*: A polgár vallomásai. (Jegyzetek Babits Mihály Petőfi-képéről.) In: Petőfi tüze. Tanulmányok Petőfi Sándorról. Szerk. Tamás Anna, Wéber Antal. Bp. 1972. 412–445.; *Gál István*: Babits Petőfi világirodalmi rangjáról. Filológiai Közölny 1973. 404–422.

megállapítását idézve – „egy kicsit, Petőfiként élte” meg²³: a köztársaságot éltető kiáltványra Petőfi írásainak hatását mutatja s az őszirózsás forradalom első napjaiban (kortársai visszaemlékezései szerint) királyellenes, a köztársaságot éltető Petőfi-verset (*Itt a nyilam! Mibe lőjjem?*) szavalt a tömegnek.²⁴ Petőfi alakjának, költészetének az ifjúságot megcélzó ábrázolását az is indokolta, hogy a költő egyik legfontosabb figurája volt mind a polgári demokratikus forradalom, mind a Tanácsköztársaság panteonjának.²⁵ Ugyanakkor talán éppen a kor vélt vagy valós elvárásaihoz történő igazodás szándéka indíthatta Babitsot arra, hogy a Petőfi pályáját bemutató írás, a „költő története” hőse életművéből kizárólag a társadalmi-politikai vonatkozású műveket tárgyalja – ezzel tulajdonképpen eltorzítva az ábrázolás egészét.

Molnár Ferenc *A játszótér* című írása a szerző 1914–1916 között *Az Estben* és a *Pesti Hírlapban* megjelent, novellává kerekített haditudósításainak²⁶ sorát folytatja. E beszámolók közül pedig néhány a háború kegyetlenségét, az emberek szenvedéseit is bemutatta.²⁷ Ezen írások jelentős része bekerült Molnár Ferenc *Egy haditudósító emlékei* című kötetébe²⁸ is. Ugyanakkor az író és a *Franklin Társulat* e könyv megjelentetése tárgyában kötött 1916. január 6-i keltezésű szerződésének egyik kitétele azt mutatja, hogy már ekkor létezett a mű ifjúsági kiadásának terve. Molnár Ferenc így fogalmazott: „megállapodtunk abban, hogy Önöknek [ti. a Franklin Társulatnak] jogukban van e művet a jelen kiadástól eltérő formában, mint ifjúsági művet megjelentetni, mely esetben kötelezem magamat az esetleg szükséges változtatásokat, valamint egy esetleg e kiadáshoz szükséges bevezetést írni”.²⁹ (Molnár Ferenc a következő évtizedekben is tett közzé az I. világháború borzalmait bemutató, haditudósítói élményeit feldolgozó írásokat: így az 1928-ban megjelent

23 Sipos L.: Babits Mihály 1918–1921. i. m. 16–17., 216–217.

24 I. m. 16–17.; 216–217.; Dr. Markos György, Dienes László: Két emlék. In: A vádlott i. m. 275–276., 516.

25 Vö. ehhez: József Farkas: A forradalmak irodalma és a nemzeti hagyományok. In: *Uő*: Erkölc és hivatástudat. (Irodalmi tanulmányok.) Bp. 1989. 135–146.; *Uő*: Az 1918–1919. évi forradalmak Petőfi-képéhez. In: *Uő*: Írók, eszmék, forradalmak. Bp. 1979. 303–317.; Siklós András: Magyarország 1918/1919. Események/ képek/ dokumentumok. Bp. 1978. 218–219.; Gyarmati György: Március hatalma – a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepelésének történetéből. Bp. 1998. 38–39., 44.; *Vörös Boldizsár*: 1848–49 történelmi személyiségei – 1918–19-ben. In: Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából. Szerk. Hudi József, Tóth G. Péter. Veszprém, 1999. 45–50.

26 Vö. ehhez: *Sárközi Mátyas*: Színház az egész világ. Molnár Ferenc regényes élete. Bp. 1995. 76. – Tájékoztatót a Molnár Ferenc-anyagokban Kerényi Ferenc segítette, szívességéért ezúton mondok köszönetet.

27 Ld. pl. *Molnár Ferenc*: Hat égő gyertya. Az Est (= AE) 1914. dec. 25. 3.; *Uő*: Ének. AE 1915. márc. 14. 3–4.; *Uő*: Fényjelzés a jó Isten számára. AE 1915. márc. 19. 3.; *Uő*: Gombkötő Mihály háza. AE 1916. okt. 3. 3. – Vö. még: *Vécei Irén*: Molnár Ferenc. Bp. 1966. (Irodalomtörténeti kiskönyvtár. Magyar írók 3.) 48–51.

28 *Molnár Ferenc*: Egy haditudósító emlékei. 1914. november–1915. november. Bp. 1916.

29 Ld. OSZK Kt. Fond 2/1158. 1405. sz. – Az Egy haditudósító emlékeinek ifjúsági kiadása azonban nem jelent meg.

Toll című összeállításában³⁰ vagy az *Útitárs a száműzetésben* című könyvében.³¹) – Az itt közreadott *A játszótér* hatásosságát növeli a korántsem háborús borzalmakat sejtető cím és a bemutatott eset ellentéte. S akárcsak haditudósításaiban,³² Molnár ezúttal sem vont le általánosító következtetéseket a történetből; minden bizonnyal úgy vélte: az önmagáért beszél.

Tisztában lévén azzal, hogy az itt megjelentetett művek vizsgálata korántsem tekinthető lezártnak, a további elemzések pedig új eredményeket hozhatnak, e bevezetés végén már csak a szöveggközlések szempontjairól írok röviden. Mivel e szövegeknek a *Ráday Levéltárban* megtalált kefelevonatain kívül semmilyen más változatát nem sikerült fellelnem – ismervé Babits sajátos helyesírási szokásait –, úgy döntöttem, hogy a kefelevonat-szövegeket betűhíven közlöm (vállalva ezzel a szedő által esetleg elkövetett és a szerzők által ki nem javított hibák közreadását is), néhány javításomhoz pedig lábjegyzetben fűzök magyarázatot.³³ Így az egyes szövegekben lévő kurziválások a kefelevonatoknál is végrehajtott kiemeléseknek felelnek meg. Akárcsak a kefelevonatokon, jelen szöveggközléseknél is az egyes írások végén szerepel a szerző neve, kurziválással. A művek egymás utáni sorrendje pedig – más, jobb rendezőelv híján – megfelel annak, ahogyan azok a levéltári palliumban egymás után következnek.

Vörös Boldizsár

Babits Mihály és Molnár Ferenc írásai

Péter és Pjotr

Péter magyar ember volt: Pjotr orosz. Oroszországban Pjotr-nak hívják a Pétereket, akármilyen nehéz is kimondani: P-j-o-t-r. ?k ezt egész könnyen ki tudják mondani.

Máskülönbön a Pjotr éppen olyan derék jóra való ember volt, mint a Péter. A más földjét túrták mindketten: az egyik Oroszországban, a másik Magyarországon. De nem jól ment a soruk: Pjotr-t néha még deresre is húzatta a földesura; Péter pedig alig tudta eltartani a gyerekeit a kicsi napszámól. Minden az uraké volt, meg a papoké.

Péter és Pjotr szolid emberek voltak mindketten: de az urak és papok mégis féltek tőlük. „Mi lenne,” – gondolták magukban – „ha a sok millió Péter meg a sok millió Pjotr egyszer összefogna és nekünk jönnének? Ki kell valamit eszelni ez ellen.”

És ilyent eszeltek ki: Azt mondták Péternek:

30 Ld. *Molnár Ferenc*: *Toll*. Rövid igaz történetek, megjegyzések, feljegyzések, kuriózumok gyűjteménye. In: *Uő*: *Toll*, Ma, tegnap, tegnapelőtt. Bp. 1928. (Molnár Ferenc művei) 53–58., 65–69., 94–96., 98–99.

31 Ld. *Molnár Ferenc*: *Útitárs a száműzetésben*. Jegyzetek egy önéletrajzhoz. Bev. Kárpáti Aurél. Bp. 1958. 130., 192–196., 246–247.

32 Vö. *Hóman Bálint*: Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei. Századok 1916. 404.

33 Vö. ehhez: *Éder Zoltán*: A gólyakalifa. In: *Babits Mihály*: A gólyakalifa. Sajtó alá rend. Éder Zoltán. Kártyavár. Sajtó alá rend. a Babits Kutatócsoport. Bp. 1997. (Babits Mihály műveinek kritikai kiadása. Regények I.) 493–531.; *Babits Kutatócsoport*: Kártyavár. In: i. m. 596–632.

– Nem mink vagyunk az okai, hogy nem tudsz jól megélni, hanem a drágaság. A drá-gaságnak pedig a szomszéd népek az okai. Ha legyőztük a szerbet, meg a pártfogóját, a muszkát: lesz pénz bőviben és olcsó lesz minden.

A Pjotr-nak pedig azt mondták:

– A cár, az atyuska, gondoskodna rólad: de neki az ellenséggel van most baja. Gyere, segíts legyőzni az atyuska ellenségeit!

Péter és Pjotr nem adtak volna az ilyen beszédre; de besorozták őket, és akkor muszáj volt elmenni – egymás ellen. Találkoztak is a fronton, ahol *Sturm*³⁴ volt, és a Péterék bementek a Pjotr-ék árkába. Pjotr már akkor megsebesült, és így könyörgött Péterhez:

– Ne bánts engem, mert nekem is vannak gyermekeim otthon!

Csakhogy ezt muszkául mondta, és Péter nem értette.

– Mit karattyol ez itt? – gondolta magában. Úgyis rossz kedve volt, mert a felesége azt írta neki, hogy otthon nincs mit enni. Fogta a szuronyát és beleszúrta a Pjotr-ba. A Pjotr egy szót se mondott többet: halva maradt.

Este a magyarok megtartották az ellenség árkát és ott is aludtak. Oly kimerültek voltak, hogy el se temették a halottakat; csak ledőltek, ki erre, ki arra. Péter is elhelyezkedett, de sehogyse jött álom a szemére. Irigyen nézte hogy a mellette fekvő katona, hogy alszik.

– Jó volna most a vetett ágyban, pajtás! – próbált vele beszédet kezdeni többször is; de az meg se moccant. És egyszer csak följött a holdvilág. És annak a világánál megösmerte Péter, hogy aki mellette hever, az nem is pajtás, hanem a Pjotr, akit megölt. De persze nem csoda ha pajtásnak nézte: mert éppen olyan rongyos, piszkos gúnyája volt mint ő neki, mert éppen olyan fáradtan hajtotta a fejét a földnek, még a szeme is oly szelíden nézett, mintha pajtás volna.

– Furcsa – gondolta Péter. – Amíg élt, egy szót sem tudott magyarul. Most pedig olyan, hogy az ember azt hinné, mindjárt megszólal magyarul.

És amint ezt gondolta, ott a holdvilágban: lám, egyszerre meg is szólalt a holttest magyarul. A tépett, sáros katonakabát, a sovány, fáradt arc, a szelíd kék szemek... mind külön-külön, és mind egyszerre megszólalt, és mind magyarul beszélt. És mind egyre ugyanazt mondta, ugyanazt az egy szót:

– Testvér! Testvér!

*

Babits Mihály

Éljen a háború!³⁵

– Éljen a háború! – kiáltotta Gyurka; egész nap az utcákon kószált és kiáltozta: – Éljen a háború! – Nem lehetett birni vele, a bátyja katona volt, ő is az akart lenni; az apja alig győzte szidással, az anyja sírással. A végén is Gyurkának lett igaza, a háború soká tartott, Gyurka is megnőtt, besorozták.

Most sírhatott csak igazán az anyja, moroghatott az apja. Volt ok elég, sírásra, morgásra. Az üzlet is rosszabbul ment mindennap, sem anyag, se vevő. Mígnem egyszer aztán az öregeknek is be kellett vonulni: a Gyurka apjának is. Szegény felesége szaladt fűhöz-fához: de nem lehetett fölmentetni sehogy; csak grombaságokat kapott mindenhol.

34 A kefelevonaton kis kezdőbetűvel.

35 A kefelevonaton a rajzzal díszített cím végén rövid az „u” és nincs felkiáltójel. Mivel azonban a műben e felkiáltás három esetben is hosszú „ú”-val és felkiáltójellel szerepel, a címet is így közlöm; e kiegészítésekkel írtam már a bevezetésben is.

Hát még mikor a hadisegélyért kellett szaladgálni, meg a tejért: mert a Gyurkának kis testvérei voltak, akiknek tej kellett. A drágaság egyre nőtt, mindennek az ára ment fölfelé. A szegény asszony pedig munkára járt, hogy megéljen, de alig bírta a munkát rossz egészségével.

Egyetlen vigasztalása volt, ha levelet kapott a harctérről.

– Hozott-e valamit, postás bácsi? – kérdezte mindennap és szíve úgy elszorult, hogy alig bírta az írást kibetűzni. Egyszer az öregebbik fia azt írta „Hazajövök, szabadságot kapok.” Micsoda öröm volt! Ez volt a derekabbik fiú, mindenhez értett, ezermester volt és a mellett csupa szív, csupa élet! Hogy várták, az anyja minden falatot neki szánt, a gyerekek másról se beszéltek. De nem jött... napról-napra nem jött... Míg egyszer csak beköszöntött a hír...

A szegény fiú elesett, aznap, mikor szabadságra kellett volna mennie!... Most már a haszontalan Gyurka volt egyetlen fia az anyának. (A kicsinyek mind leányok voltak.)

Gyurka pedig ott állt, messze, egy árokban, övig a sáros hólében. Már napok óta álltak így, nem csináltak semmit, csak számolták a granátokat, amik mindennap megindultak pontos órára, és le-lecsaptak egyet véresen közülük. Hogy mit ettek, arról jobb nem is beszélni. Itten kapott a Gyurka három levelet. Az elsőben az volt, hogy az anyja beteg, hogy a bátyja meghalt, hogy az apjáról sincs hír már régóta. Gyurkának eszébe jutott, mikor harmadéve otthon játszott a bátyjával, a meleg szobában; és könnyei sűrűn hullottak a levélre. A második öröm volt: az apját elfogták, nagyon sanyarú ugyan a fogsága, de legalább életben van. Annál szomorúbb megint a harmadik: az anyja ágnak esett, a kicsinyek éheznek, nem lehet bírni tovább...

A háborúnak csak nem akart vége lenni.

Gyurka szabadságot kért, járt is volna neki, de nem kapott. A harcok egyre folytak, levél se jött már, írni se lehetett. Egyszer csak megsebesült Gyurka. A csapatok visszavonulóban voltak, és őt ott hagyták az árokszélén. Fájt az egész teste, de nem bírt mozogni, és bogarak mászkáltak az arcán. Irtózatosságmá válnak a gyötörte. De aközben is folyton az anyjára gondolt. Végre elájult; két napig hevert ott.

Mikor föléledt, kórházban volt; de itt se bántak jól vele. A katonaorvos rá akarta fogni, hogy szimulál. Még meg se gyógyult, már beosztották a menetszázadba. Ekkor kapott hírt arról, hogy az anyja haldoklik. Gyurka most megszökött. Hazament: de az anyját már halva találta. A kicsinyek sírtak körülötte.

– Éhesek vagyunk! – kiáltották.

Gyurka kiment a városba, hogy ennivalót szerezzen. Ha másképp nem, lopni fog – gondolta. De az utcán egy őrjárat jött szembe és elfogták, mint szökött katonát. Statárium volt, halálra ítélték.

Kivezényelték a kaszárnya udvarára a katonákat, akiknek agyon kellett volna löniük a szökevényt. De Gyurka nem volt magánál, mikor érte jöttek: a kimerültségtől és az izgalomtól mély ájulásba esett. Ebben az ájulásban álmodott. Egy tündér jött eléje s azt mondta:

– Kívánj valamit, mielőtt meghalnál, és én teljesítem.

Gyurkában a düh forrott, s ezt felelte:

– Varácsolj ide nekem csak egyet azok közül, akik a háborút okozták, hogy kitölthessem rajta a boszumat!

– Jól van – felelt a tündér, és egy nagy utcát varázsolt eléje. Ezen az utcán Gyurka egy fiút látott rohanni, aki körülbelül három évvel lehetett fiatalabb, mint ő. Vad lelkesedéssel rohant az idegen fiú és ezt kiabálta:

– Éljen a háború!

És mikor közelebb jött, Gyurka borzadva ismerte meg – saját magát!

Egy költő története

Sándor egy mészárosnak a fia volt; apja-anyja görbe Tótországból származtak le a magyar alföldre. Az öreg Petrovicznak jól ment a sora, már kocsmát is bérelt és a fiát taníttatta.

De egyszer csak jött a szerencsétlenség. Rossz emberek megcsalták, kivetették a házából, földjéből. Abban az időben könnyebb volt gazdagodni gonosz embernek, mint becsületesnek.

Sándor ekkortájt Selmecen járt a gimnáziumba. Okos fiú volt, jól is tanult, amíg egyszer színészek nem jöttek Selmecre; de attól kezdve Sándor inkább a színházat látogatta, mint az iskolát. Mennyi szép dolgot is tudtak azok a színészek! Sándor pedig nagyon-nagyon szerette a szép dolgokat. Így történt, hogy egy napon levél ment az igazgatótól a Sándor apjához.

– A fiú nem tanul – írta az igazgató. – Meg kell fenyíteni.

Az öreg Petrovicot nagyon elkésérette ez a levél. Szegény ember volt már, alig győzte fizetni a drága tandíjat. Dühösen írt vissza a fiának:

– Leveszem rólad a kezemet.

Sándor ekkor elhatározta, hogy felcsap színésznek. A színtársulat már nem volt Selmecen, nekiindult hát Pestnek – gyalog. Február volt; elképzelhetjük, milyen összefagyva állított be a Nemzeti Színház udvarára. Színésznek nem vették fel, beszegődött hát a színházhoz – szolgának.

Ott akadt rá egy jómódú rokona. Megsajnálta, magához vette, de nem akarta taníttatni. Sándor ezen még jobban elkéséredett. Mi volt az ? bűne? Az, hogy a szép dolgokat szerette, a színházat, a szép és érdekes könyveket: és most látta, hogy ezekhez a szép dolgokhoz csak a gazdag ember juthat könnyű szerrel.

Elkéséredésében felcsapott katonának. Ott szenvedett még csak igazán. Levitték Horvátországba, iszonyú hidegekben kellett őt állnia; még visszavágyott a Szépségek felé, gyönyörű versek jutottak néha az eszébe, de csak a faköpenyeget firkálta be velük. Végre megbetegedett és hazahozták. Tanulni akart, de nem bírta pénzzel; megint színész lett, de a színtársulat, mert nem pártolta a közönség, nyomorúságban tengődött. Sándor betegen, rongyosan jutott el Debrecenbe. De most is csak a Szépségre vágyott, szép dolgokat akart csinálni, és verseket írt a hideg szobában; égő pipáját szorongatta, hogy megdermedt ujját felmelengesse.

Szép és haragos versekben írta le az ő nagy nyomorúságait, a katonák és szegény emberek szomorú életét, és biztatta a magyarokat, hogy ne tűrjék tovább a nyomorúságos szolgasorsot, hanem csináljanak forradalmat. Mikor már egy könyvre való verse volt, föl ment velük Pestre, megint csak gyalogszerrel, nyomorúsággal küzdve. Ott beállított Vörösmarty Mihályhoz, aki akkor az ország első költője volt. Vörösmarty szívesen fogadta és mindjárt ki nyomtatta a verseit, azon a néven, hogy: *Petőfi Sándor költeményei*. Így lett Petrovic Sándorból Petőfi és nagy költő, híres ember: nem azért mintha a gazdagok segítették volna a szegény ember fiát nagyrajutni, hanem ő maga küzdött, dolgozott és nem csüggedt el.

Verseit mindenfelé olvasták és szavalták az országban. A magyarok ekkor már úgyis torkig voltak az osztrák uralommal és a sok nyomorúsággal: hát gondolkodóba estek a tüzes verseken.

– Minek tűrjünk tovább? – kérdezték.

Végre ki is tört a forradalom. Petőfi Pest utcáin szavalta a forradalmi verseket, és kiálltotta a népek:

– Itt az idő, most vagy soha!

Később maga is fegyvert fogott, hogy megvédelmezze a nép jogait és szabadságát az elnyomók ellen. De az osztrák császár az orosz cár hadseregét hívta segítségül és leverte a nép katonáit. Petőfi eltűnt a segesvári csatában: bizonyosan elesett és testét közös sírba dobták a többi halottal. De a versei itt maradtak, s tovább is biztatták a szegény népet és ostorozták az elnyomókat.

Babits Mihály

*

A játszótér.³⁶ – Kép a galíciai háborúból. –

A galíciai háborúban ujságíró voltam: egy hadtest főhadiszállásán laktam a tábornokkal és a vezérkari tisztekkel. Sok mindent láttam, sok olyat, amit nehéz elfelejteni. De a legnehezebb volna elfelejteni azt, ami a játszótéren történt.

Egyszer magukkal vittek a tisztek egy magas dombra, ahová előző napon állítottak fel egy új ágyúüteget. Ott megengedték, hogy belenézsek a három lábon álló messzelátó csöbbe, amely hirtelen oly közel hozta a szememhez az oroszokat, hogy megijedtem tőlük. Szép sima, zöld domboldalt láttam, amelyen nagy körbe fogóztatva táncolt vagy száz orosz katona.

– Mi ez? – kérdeztem.

– Ez a játszótér – mondták a tisztek.

Megtudtam, hogy az orosz katonák, akik nagyrészt szelid, jó és gyermeki kedélyű emberek, a szép nyári napokon játszani³⁷ járnak arra a kedves domboldalra. Úgy játszottak, mint nálunk a gyerekek. Körbe fogóztatva, kergették egymást, nagy láncba kapcsolódtak, hancuroztak. Uglátszik, azt hitték, hogy a sok domb és erdő közt mi nem látunk oda az ő játszótérükre, hát nyugodtan érezték magukat.

Néztem egy ideig a mulatozásukat, aztán visszatértem a kis faluba, ahol a tábornok főhadiszállása volt.

Este, a vacsoránál tüzérségi műszavakat hallottam a tisztek asztalánál, de illendőségből nem figyeltem arra, hogy mit beszélnek. Csak mikor vacsora után, kis lámpásunk fényénél balagtunk a szállásunkra egy fiatal magyar tiszttel, csak akkor tudtam meg, miről volt szó a jó vacsoránál, finom vörös bor mellett.

A vezérkari tiszt urak ágyúval akartak odalőni a zöld játszótérre, akkor, mikor a legtöbb orosz katona mulat az ártatlan körjátékkal.

– Miért teszik ezt? – kérdeztem.

– Azt mondják, jó hecc – felelte a fiatal tiszt, s hozzátette: – Ilyen a gondolkodásuk. Így nevelték őket.

Másnap megint a fiatal tiszttel mentem haza vacsora után. Elmondta, hogy számításokat tettek a vezérkari tisztek, kiszámították pontosan, hogy hogyan kell belelőni a játszótér kellő középebe.

Harmadnap a következőket hallottam.

Délután négy órakor, mikor gyönyörűen sütött a nyári nap, a vezérkari tisztek beültették a tábornokot az autóba és felvitték az új ágyúüteghez azzal, hogy valami nagyon mulatságosat fog látni. Mindnyájan nevetgéltek, sugdolóztak, mint akik jó tréfára készülnek. Mikor a tábornok megérkezett az új ágyúüteghez, elébe állították a háromlábú messzelátó csövet és megmutatták neki a játszótérre, amelyen több száz fiatal orosz katona kergetőzött ingujjban, jókedvűen.

³⁶ A szöveget Molnár Ferenc jogutódainak szíves hozzájárulásával közlöm.

³⁷ A kefelevonaton: „játszani”.

A tábornok végignézte a játékot, egészen addig, amíg az orosz katonák a kergetőzéstől fáradtan szünetet tartottak és nagy csomóba verődve beszélgettek a játszótér közepén. Bizonyára nem lehetett hallani, hogy mit beszélget a száz meg száz szegény kis orosz, hisz olyan messzi voltak, hogy csöpp ólomkatonáknak látszottak a közönséges látócsövön keresztül. De bizonyára ugyanarról beszélgettek, amiről a mieink szoktak,³⁸ mikor így összeállottak sóhajtozni, hazakiváncozni, asszonyról, gyerekről, faluról emlékezni. És mikor mind szépen együtt voltak, akkor a jókedvű vezérkari tisztek a tábornok mulattatására beléjük lőttek egy-szerre mind a hat ágyúból. Aztán még egyszer odalóttek mind a hat ágyúval, mikor az életben maradtak szétszaladtak.

Este, a vacsoránál nagy volt a jókedv. Már nem titkolóztak többé: most már mindenki megtudhatta, milyen kedves meglepetést szereztek a tábornoknak. A tábornok maga is jól mulatott, nagyon megdicsérte a vezérkari tiszteket az ügyes számításért és a pontos lövésért. Vagy harminc-negyven fiatal orosznak a testét szaggatta szét a hat ágyú a játszótéren. Mikor másodszor is lőttek, a szaladók közé, azok közül is leteríttek vagy hatot. Lehetett látni, mikor később hordágyakkal jöttek a játszótérre a sebesültszállítók, hogy elvigyék a még életben maradtakat.

A „hecc” tehát kitűnően sikerült: a tisztek megmutatták, hogy jól tudnak számítani, az ágyúk megmutatták, hogy pontosan tudnak lőni, a jókedvű orosz fiúknak darabokra szakadt a koponyájuk, felrepedt a mellük, szétnyílt a testük, ronggyá zúzódott a lábuk, kinyílt a hasuk, felhasadt az oldaluk, eltört a hátgerincük, kifolyt a vérük, a tábornok nagyon meg volt elégedve, mert jól mulatott, és az oroszok soha többé nem mentek játszani a játszótérre.

A játszótéren harmadnap szép sorjában, négyoszögben, megjelent harminc-negyven kis sírkereszt, amolyan dupla kereszt, amelyet az oroszok tűznek a katonasírokra. És aznap este igen jó vörös bor került a tábornok asztalára.

Molnár Ferenc

THE UNPUBLISHED WRITINGS OF MIHÁLY BABITS AND FERENC MOLNÁR IN THE LEGACY OF SÁNDOR IMRE

(Published by Boldizsár Vörös)

The Ráday Archives of Danubian District of Reformed Church of Hungary preserve the legacy of the educationalist and university professor Sándor Imre (1877–1945). The legacy contains numerous valuable documents about public education during the Hungarian bourgeois democratic revolution of 1918 and the Hungarian Soviet Republic of 1919. In one pallium we find three short pieces of writing by the great poet, prose-writer and literary historian, Mihály Babits (1883–1941): ‘Péter és Pjotr’ (Péter and Pjotr), ‘Éljen a háború’ (Long live the war), and ‘Egy költő története’ (The story of a poet). Located in the same place is another short piece by the world-famous playwright Ferenc Molnár (1878–1952): ‘A játszótér. Kép a galíciai háborúból’ (The playground. An image of the war in Galicia). These works, which have survived only as proof-sheets but may be considered complete, have not been published until now.

The subject, style and illustrations of these works, and the place of their discovery, demonstrate that they were written for a children’s publication at the time of the 1918–1919 revolutions in Hungary. Research has still to reveal which publication(s) it might possibly have been.

38 A kefelevonaton pont van a vessző helyén.

Although neither Babits nor Molnár was specifically a children's writer, the texts revealed in the study form integral parts of both writers' life-works. The pieces by Babits entitled 'Péter és Pjotr' and 'Éljen a háború' correspond exactly with the pacifist views of this writer. The fantastic qualities present in both short stories link them with other prose works by the author. Meanwhile, the work entitled 'Egy költő története', which introduces the life of the great poet Sándor Petőfi (1823–1849), is linked to other essays and literary historical works by Babits. The piece by Ferenc Molnár entitled 'A játszótér. Kép a galíciai háborúból', in which the author records his terrible experiences in the First World War, represents a continuation of a series of short stories based on war reports and published by the author between 1914 and 1916. Molnár published works of a similar type in later decades, too.